

Biografistyka Pedagogiczna
Rok 6 (2021) nr 2
ISSN 2543-6112; e-ISSN 2543-7399
DOI:10.36578/BP.2021.06.55

Ks. Piotr Jaworski*

Rekonstrukcja i reinterpretacja koncepcji pedagogicznych głównych przedstawicieli pedagogiki katolickiej

Recenzja książki Janiny Kostkiewicz pod tytułem *Kierunki i koncepcje pedagogiki katolickiej w Polsce 1918–1939*

Gdy prowadziłem kwerendę w Archiwum Sióstr Klarysek w Starym Sączu, natknąłem się na ówczesnie nowość wydawniczą, mianowicie tom 3 *Pedagogii katolickich zgromadzeń zakonnych*. Znając dwa poprzednie tomy, z wielką przyjemnością sięgnąłem po ten kolejny, tym bardziej że zawierał artykuł poświęcony starosądeckim klaryskom, a konkretnie myśli pedagogicznej reprezentowanej przez to zgromadzenie. Lektura tego artykułu zatrzymała mnie na urzekającym naukowo stwierdzeniu wyartykułowanym przez autorkę, prof. Janinę Kostkiewicz:

[...] [n]ie jest zadaniem pedagogiki wchodzenie w archiwistykę, ale zabytki kultury i piecza nad nimi (konserwacja, porządkowanie), a przede wszystkim udostępnianie zasobów pełni istotne funkcje pedagogiczne: pozwalając trwać

* Ks. Piotr Jaworski (ORCID: 0000-0001-5772-5334) – dr, Ośrodek Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, kontakt: 11szach4@gmail.com.

bogactwom kultury (dobrom kultury) w świadomości społeczeństwa, dając możliwość czynienia tego dziedzictwa podstawą edukacji narodu i jej poziom; procedury udostępniania archiwów tworzą nieformalny proces edukacji. Aby ukazać powagę pedagogicznej roli archiwów klasztornych, warto wskazać znaczniejsze zabytki; uświadomienie sobie ich istnienia ma niewyobrażalny potencjał wychowawczy, przede wszystkim w zakresie kształtowania świadomości trwania szeroko rozumianej kultury narodowej (w tym praw i własności ziemskich)¹.

Przytoczone stwierdzenie jest szczególnie krzepiące dla tych badaczy, którzy prowadząc kwerendy w różnego rodzaju archiwach, wydobywają kolejne, ciekawe dokumenty, wnoszące nowe ustalenia, zwłaszcza w zakresie historii wychowania. Stąd też, nie ukrywając wzruszenia i w pewnym sensie również umocnienia tymi słowami, postanowiłem sięgnąć do innych publikacji Pani Profesor. Wśród niezwykle bogatego dorobku naukowego zwróciłem uwagę na *Kierunki i koncepcje pedagogiki katolickiej w Polsce 1918–1939*². W tym momencie muszę przeprosić za odejście od naukowego dyskursu na rzecz osobistego kontekstu. Otóż zamawiając recenzowaną publikację w Oficynie Wydawniczej Impuls, pomyślałem pragmatycznie, że wypada, aby w prywatnej bibliotece znalazła się publikacja poruszająca zagadnienia szeroko rozumianej pedagogiki katolickiej. Wtedy jeszcze nie zdawałem sobie sprawy, że mamy do czynienia z imponującym opracowaniem, którego brak w bibliotece chociażby na przykład osoby duchownej byłby pewnego rodzaju *faux pas* nie tylko w kontekście naukowym, ale również w aspekcie szeroko rozumianego warsztatu pracy księdza na polu duszpasterskim i katechetycznym. Analogicznie takie stwierdzenie możemy wysunąć w kontekście czy-

1 J. Kostkiewicz, *Pedagogia klarysek starosądeckich [Zakonu Świętej Klary]*, [w:] *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*, t. 3 pod redakcją J. Kostkiewicz, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2015, s. 42.

2 Kostkiewicz J., *Kierunki i koncepcje pedagogiki katolickiej w Polsce 1918–1939*, Kraków 2017, ss. 733, ISBN 978-83-8095-207-2.

telników zajmujących się pokrewną tematyką, co oczywiście nie oznacza faktu, że książka jest adresowana tylko do zawężonego grona, wprost przeciwnie, należy ją rekomendować jak najszerszemu kręgowi czytelników.

Zanim przejdę do meritum recenzji, należy również zwrócić uwagę na fakt, że tematyka pedagogiki katolickiej i szeroko rozumianej refleksji chrześcijaństwa nad wychowaniem stanowi przedmiot wieloletnich badań prof. Kostkiewicz, która – jak to ujął ks. prof. Jerzy Bagrowicz

[...] od początku swej naukowej drogi często zabierała głos na tematy edukacji, szczególnie w aspekcie aksjologicznym; zabierała głos także na temat katolickich koncepcji wychowawczych, zwłaszcza w polu poszukiwań historycznych. Nieobce są jej pytania o duchowość jako wartość i obszar wspierania rozwoju dorosłych, o świadomość antropologiczno-aksjologiczną pedagogów. Przez wiele lat pracy naukowo-dydaktycznej zdobyła duże doświadczenie badacza różnych nurtów pedagogicznych, śledzenia drogi naukowego rozwoju wybitnych przedstawicieli pedagogiki okresu pierwszej połowy XX wieku, szczególnie tych z nich, którzy inspiracji dla swoich poszukiwań teoretycznych i praktyki wychowawczej szukali w chrześcijaństwie³.

Sięgając zatem po *Kierunki i koncepcje pedagogiki katolickiej w Polsce...* powinniśmy mieć świadomość nie tylko najwyższej klasy erudycji i kompetencji autorki, ale także faktu, że cieszymy się owocem jej życiowego wysiłku wspartego dociekliwością badawczą na polu mimo wszystko trudnym dla laikatu.

Książka stanowiąca przedmiot niniejszej recenzji składa się ze wstępu, ośmiu rozdziałów, zakończenia, bibliografii⁴, wykazu zastosowanych skrótów i indeksu nazwisk. We *Wstępie* autorka nakreśliła główny problem badawczy, którym jest „próba stworzenia ogólnego

- 3 J. Bagrowicz, *W służbie rozwoju teorii i historii pedagogiki katolickiej w Polsce. Profesor Janiny Kostkiewicz poszukiwania i dokonania*, „Studia Włocławskie”, 16 (2014) s. 48.
- 4 W recenzowanej publikacji mamy do czynienia z bibliografią selektywną. Zaznacza to sama autorka, pisząc: „w bibliografii tej nie wyodrębniłam, by nie powiększać jej objętości, źródeł moich badań (tekstów poddanych analizom). Zawarte są one w niniejszej części bibliografii, a czytelnik może je zidentyfikować na podstawie przypisów” (Bibliografia, s. 649).

wizerunku pedagogiki katolickiej w Polsce lat 1918–1939 w zakresie teoretycznej warstwy tworzących ją koncepcji i kierunków rozwoju; wizerunku, który jest zawarty w pozostawionej naukowej spuściźnie pisarskiej z tamtych lat” (s. 16). Wskazany cel profesor Janina Kostkiewicz zamierza osiągnąć

realizując dwa składające się nań i podporządkowane mu cele (składowe). Pierwszym z nich będzie (re)konstrukcja i reinterpretacja koncepcji pedagogicznych głównych przedstawicieli pedagogiki katolickiej we wskazanym okresie (co będzie wymagało wcześniejszego ich wybrania), a także ich klasyfikacja; drugim będzie wyłonienie głównych kierunków rozwoju pedagogiki katolickiej, co powinno się dokonać na podstawie przyjętej klasyfikacji tych koncepcji ze względu na podstawowe ich wyróżniki, a także w odniesieniu do istotnych wówczas prądów filozoficznych i kulturowych, czy kontekstów historycznych (s. 16–17).

Nie ulega wątpliwości, że próba odpowiedzi na pytanie o główne kierunki i koncepcje pedagogiki katolickiej w Polsce w okresie międzywojennym jest bardzo szerokim i wieloaspektowym zagadnieniem wymagającym podjęcia dogłębnej, czasochłonnej kwerendy różnorodnych zasobów archiwalnych, analizy tekstów źródłowych czy też praktycznie nieograniczonej liczby opracowań. Oczywiście przy tak szeroko zakrojonym problemie badawczym bardzo łatwo byłoby wskazywać na kolejne materiały mogące wnieść wiele ciekawych ustaleń, tylko wtedy Autorka nigdy nie sfinalizowałaby tak ciekawego i potrzebnego projektu. Przykładem niech będzie prezentowana przez profesor Janinę Kostkiewicz działalność ks. Walentego Gadowskiego z diecezji tarnowskiej (s. 621–622). Szczegółowa kwerenda w Archiwum Diecezjalnym w Tarnowie, owszem, przynosi kilka wątków i źródeł nie-

ujętych w recenzowanym opracowaniu, ale nie są one istotne dla omawianej tematyki, te natomiast, które mają znaczenie dla podjętego problemu badawczego, zostały umiejętnie wykorzystane w całości i wzorcowo skomentowane. Specyfika badań studium i jego wielowątkowa tematyka wymagała zastosowania kilku metod: metody doksograficznej (opis doktryny), hermeneutycznej (analiza treści), oraz filozoficznej i historycznej.

Rozdział pierwszy, mający charakter pewnego wprowadzenia i terminologicznego usystematyzowania, stanowi próbę zdefiniowania pojęcia pedagogiki katolickiej i określenia jej kryteriów, do których należą treści podstawowych pojęć i kategorii pedagogicznych (idea katolickości, katolicki ideał wychowania, cele wychowania w pedagogice katolickiej i światopogląd katolicki) oraz kategoria *sensus catholicus* jako kategoria zawierająca i scalająca istotę katolickości pedagogiki. Należy zauważyć, że jest to kategoria ujmująca pełny wymiar istoty katolicyzmu, a więc obejmuje założenia teologiczne, ontologiczne, epistemologiczne, antropologiczne, aksjologiczne, etyczne (moralne), na rezultatach wychowawczych kończąc. Zatem w rozdziale pierwszym – jak lakonicznie ujmuje sama autorka – „poszukuję odpowiedzi na pytanie, jakiej pedagogice można nadać miano katolickiej [?]” (s. 24). Próbując odpowiedzieć na tak postawione pytanie, można przywołać o. Jacka Woronieckiego, który twierdził, że pedagogika katolicka stanowi „system naukowy wychowania i nauczania nie tylko zupełnie zgodny z teologią i filozofią chrześcijańską, ale ściśle z nimi związany i wysuwający w ich świetle z doświadczenia wychowawczego zasady”⁵. Autorka studium w swoim wykładzie na temat określenia pojęcia pedagogiki katolickiej powołuje się nie tylko na prace o. Jacka Woronieckiego, ale także odwołuje się do pism ks. Wincentego Granata i ks. Konstantego Michalskiego będących

5 J. Woroniecki, *Program pedagogiki katolickiej*, „Ateneum Kapłańskie” 47 (1947) s. 18.

- 6 A. Rynio, *Aktualność myśli pedagogicznej o Jacka Woronieckiego*, „Roczniki Pedagogiczne”, 12 (2020), z. 1, s. 151–165, DOI: 10.18290/rped20121-11; E. Sakowicz, *W służbie wychowania*. Ks. Wincentego Granata „wizja” pedagogii życia i pedagogiki katolickiej, „Roczniki Pedagogiczne”, 11 (2019) z. 1, s. 73–85, DOI 10.18290/rped.2019.11.1-6; J. Kostkiewicz, *Kategoria mitu w narracji Konstantego Michalskiego CM (1879–1947) o dziejach Europy pierwszej połowy XX wieku*. Konteksty biograficzne i wychowawcze, „Biografistyka Pedagogiczna”, 4 (2019) nr 1, s. 113–130, DOI: 10.36578/BP.2019.04.16.
- 7 *Pedagogika chrześcijańska. Tradycja, współczesność, nowe wyzwania*, red. J. Michalski, A. Zakrzewska, Toruń 2010; Z. Marek, A. Walulik, *Pedagogika katolicka w perspektywie pedagogiki transcendentnej*, „Horyzonty Wychowania”, 16 (2017) s. 125–141, DOI: 10.17399/HW.2017.163808; M. Wolicki, *Wychowanie katolickie a wychowanie chrześcijańskie*, „Pedagogika Katolicka”, 2(2008) s. 99–105; J. Zimny, *Założenia pedagogiki katolickiej jako nowa forma propozycji edukacyjnej*, „Pedagogika Katolicka”, 1 (2009) s. 98–113; K. Olbrycht, *Współczesne obszary pedagogiki chrześcijańskiej*, „Paedagogia Christiana”, 31 (2013) nr 1, s. 121–135 DOI: 10.12775/PCh.2013.007.

autorytetami w analizowanej tematyce⁶. Nawiasem mówiąc, na gruncie literatury pedagogicznej nadal trwa dyskusja nad określeniem i uściśleniem pojęć związanych z szeroko rozumianą pedagogiką katolicką i pedagogiką religijną⁷.

Kolejne rozdziały studium prezentują wyodrębnione kierunki i koncepcje pedagogiki katolickiej II Rzeczypospolitej. Zupełnie zrozumiałym jest rozpoczęcie przedstawienia poszczególnych nurtów od pedagogiki tomistycznej nawiązującej do nauczania św. Tomasza z Akwinu, a to z tej racji, że pedagogika katolicka w swoich założeniach w szczególności sposób nawiązywała do tradycji scholastycznej. Treść drugiego rozdziału nawiązuje zatem do myśli propagatorów tomizmu w Polsce: o Jacka Woronieckiego, ks. Wincentego Granata, ks. Józefa Kazimierza Kowalskiego, ks. Jana Salamuchy, ks. Piotra Chojnackiego i ks. Konstantego Michalskiego. Sukcesywnie w kolejnych rozdziałach autorka ukazuje kolejne kierunki rozwoju pedagogiki katolickiej, omawiając nurty pedagogiki kultury (rozdział trzeci), pedagogikę personalistyczną o orientacji społecznej (rozdział piąty) i egzystencjalnej (rozdział szósty). Treść siódmego rozdziału stanowi prezentacja – jak stwierdziła autorka – pedagogiki zaangażowania: religijno-patriotyczno-narodowych koncepcji „walczących”. Przywołując myśl Walerego Jasińskiego czy Jana Andrzeja Kuchty, pokazuje założenia kierunków nawołujących do obrony wiary chrześcijańskiej, ojczyzny i patriotyzmu. Abstrahując od głównego tematu pracy, w kontekście siódmego rozdziału można wykorzystać przynoszącą wiele ciekawych ustaleń książkę Andrzeja Niedojadło *Wychowanie narodowe i państwowe w szkołach powszechnych Okręgu Szkolnego Krakowskiego*

w latach 1918–1939⁸. W ostatnim, ósmym rozdziale, zatytułowanym *Dyskursywno-krytyczny kierunek pedagogiki katolickiej: polemika z nowym wychowaniem*, pokazuje polemiczny aspekt rozwoju pedagogiki katolickiej w dwudziestolecie międzywojennym z innymi koncepcjami wychowawczymi, a zwłaszcza z ideologiami promującymi wizję człowieka odbiegającą od nauczania Kościoła. Patrząc od strony zawodowej, niezwykle wartościową inspiracją dla wielu pedagogów, nauczycieli i katechetów może stanowić jeden z punktów tego rozdziału (8.4.3), w którym przedstawiono osobę ks. Józefa Rychlickiego jako propagatora metody „uczenia się pod kierunkiem”. Sformułowane przez ks. Rychlickiego postulaty okazują się aktualne sto lat później i stanowią pewnego rodzaju asumpt do refleksji nad osobistym warsztatem i metodami pracy dydaktycznej i wychowawczej. Współczesne czasy coraz mocniej kładą nacisk na różne formy edukacji zindywidualizowanej (spersonalizowanej) nawiązującej do relacji mistrz-uczeń. Może zatem, mówiąc o tutoring, coachingu czy mentoringu, warto sięgnąć do doświadczeń i wniosków, które opisał i wysunął ks. Rychlicki.

Trzymając w ręku imponujące, oparte na niezwykle bogatej podstawie źródłowej, dzieło prof. Kostkiewicz, wertując kolejne imiona i nazwiska wyszczególnione w studium, uświadamiam sobie, jak wielkie było bogactwo polskiej pedagogiki katolickiej okresu międzywojennego. Kompetencja i erudycja autorki sprawia, że wiele trudnych wątków pojawiających się w książce zostało opisanych przejrzyście, jasno i klarownie, co nie było zadaniem łatwym chociażby z uwagi na fakt, że tematyka książki dotyczy wielu dziedzin, takich jak pedagogika, katechetyka, filozofia, historia, teologia. Na podkreślenie zasługuje roztropny, wyważony dystans Pani Profesor w procesie analizy i oceny poszczególnych nurtów,

8 A. Niedojadło, *Wychowanie narodowe i państwowe w szkołach powszechnych Okręgu Szkolnego Krakowskiego w latach 1918–1939*, Lublin-Tarnów 2013.

koncepcji i ich przedstawicieli. Umiejętne połączenie kierunków katolickiej myśli pedagogicznej z analizą myśli i poglądów ich przedstawicieli stanowi niezaprzeczalny walor studium, które odkrywa przed czytelnikiem bogactwo myśli chrześcijańskiej w II Rzeczypospolitej. Składając Pani Profesor Janinie Kostkiewicz gratulacje i słowa uznania, można jednocześnie stwierdzić, że brak tego dzieła w osobistej bibliotece byłby rzeczywiście pewnego rodzaju *faux pas*.

Bibliografia

- Archiwum Diecezjalne w Tarnowie, Akta Personalne, Ks. Gadowski Walenty, sygn. PG VI/1, PG VI/2.
- Bagrowicz J., *W służbie rozwoju teorii i historii pedagogiki katolickiej w Polsce. Profesor Janiny Kostkiewicz poszukiwania i dokonania*, „Studia Włocławskie” 16 (2014), s. 47–59.
- Kostkiewicz J., *Kategoria mitu w narracji Konstantego Michalskiego CM (1879–1947) o dziejach Europy pierwszej połowy XX wieku. Konteksty biograficzne i wychowawcze*, „Biografistyka Pedagogiczna”, 4 (2019) nr 1, s. 113–130, DOI: 10.36578/BP.2019.04.16.
- Kostkiewicz J., *Pedagogia klarysek starosądeckich [Zakonu Świętej Klary]*, w: *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*, t. 3, red. J. Kostkiewicz, Kraków 2015, s. 41–53.
- Marek Z., Walulik A., *Pedagogika katolicka w perspektywie pedagogiki transcendentnej*, „Horyzonty Wychowania”, 16 (2017) s. 125–141, DOI: 10.17399/HW.2017.163808.
- Niedojadło A., *Wychowanie narodowe i państwowe w szkołach powszechnych Okręgu Szkolnego Krakowskiego w latach 1918–1939*, Lublin-Tarnów 2013.
- Olbrycht K., *Współczesne obszary pedagogiki chrześcijańskiej*, „Paedagogia Christiana”, 31 (2013) nr 1, s. 121–135 DOI: 10.12775/PCh.2013.007.
- Pedagogika chrześcijańska. Tradycja, współczesność, nowe wyzwania*, red. J. Michalski, A. Zakrzewska, Toruń 2010.

- Rynio A., *Aktualność myśli pedagogicznej o Jacku Woronieckiego*, „Roczniki Pedagogiczne”, 12 (2020), z. 1, s. 151–165, DOI: 10.18290/rped20121-11.
- Sakowicz E., *W służbie wychowania. Ks. Wincentego Granata „wizja” pedagogii życia i pedagogiki katolickiej*, „Roczniki Pedagogiczne”, 11 (2019) z. 1, s. 73–85, DOI 10.18290/rped.2019.11.1-6.
- Wolicki, M., *Wychowanie katolickie a wychowanie chrześcijańskie*, „Pedagogika Katolicka”, 2 (2008) s. 99–105.
- Woroniecki J., *Program pedagogiki katolickiej*, „Ateneum Kapłańskie”, 47 (1947) s. 3–28.
- Zimny J., *Założenia pedagogiki katolickiej jako nowa forma propozycji edukacyjnej*, „Pedagogika Katolicka”, 1 (2009) s. 98–113.